

PROJECTE DE PARTICIPACIÓ EN AGROECOLOGIA ESCOLAR: DISSENY,
REALITZACIÓ I AVALUACIÓ DE TALLERS PER FAMÍLIES ALS HORTS ESCOLARS DE
SANT CUGAT DEL VALLÈS

*Laura de la Orden Sabrià. Grau en Ciències Ambientals,
Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)*

RESUM

El projecte de participació realitzat és una intervenció en agroecologia escolar: el disseny, realització i avaluació de tallers per famílies als horts escolars de Sant Cugat del Vallès. Al municipi de Sant Cugat es treballa, des de fa uns anys, l'agroecologia i l'educació per la sostenibilitat amb horts escolars. Existeix un grup de treball de docents i educadores agroambientals que fan projectes, comparteixen experiències i avaluen en xarxa.

L'hort escolar és l'espai que ens pot ajudar en la participació de la comunitat a l'escola i a introduir aspectes de l'agroecologia i la sostenibilitat en general, a la ciutadania. La participació ciutadana i de la comunitat educativa és a més, un dels aspectes imprescindibles de l'educació per la sostenibilitat. Amb l'excusa del manteniment dels horts escolars durant l'estiu, es proposa fer trobades amb les famílies a l'hort per tal d'aprendre aspectes pràctics i tècnics de la cura d'un hort. Els objectius queden englobats en (1) treballar la sostenibilitat local i global en l'àmbit escolar, (2) crear i enfortir vincles entre els membres de la comunitat educativa a Sant Cugat del Vallès, (3) elaborar una diagnosi de la participació de les famílies als horts escolars al municipi de Sant Cugat del Vallès i (4) dissenyar, realitzar i avaluar un pla d'acció per tal de motivar i implicar les famílies.

Trobades en forma de taller per a compartir experiències, vivències i coneixement entre la comunitat educativa. Per assolir els objectius i dur a terme els tallers, es realitzen quatre fases principals en l'acció per promoure la participació de les famílies en agroecologia escolar: diagnosi, disseny i planificació, realització i avaluació de l'acció. En l'estudi de la situació de la participació de les famílies, la metodologia emprada és l'anàlisi de documents existents, entrevistes a educadores agroambientals i una sessió de diagnosi dinamitzada amb el grup de mestres. Per dissenyar i planificar els tallers s'han realitzat reunions de preparació i treball conjunt amb les educadores. I posteriorment, avaluar-les detingudament a través d'instruments d'avaluació d'accions comunitàries.

Els resultats de l'avaluació, amb enquestes als participants i l'avaluació dels objectius, mostren una participació mitjana-alta, respecte la planificació; participació activa de les famílies als tallers; i interès per part de les famílies en implicar-se a l'hort escolar i en l'horticultura en general.

Paraules clau: Educació per la Sostenibilitat; participació; agroecologia escolar; famílies; comunitat educativa; hort escolar; educadors/es agroambientals; acció comunitària; Sant Cugat del Vallès.

RESUMEN

El proyecto de participación realizado es una intervención en agroecología escolar: el diseño, realización y evaluación de talleres para familias en los huertos escolares de Sant Cugat. En el municipio de Sant Cugat se trabaja, desde hace unos años, la agroecología y la educación para la sostenibilidad con huertos escolares. Existe un grupo de trabajo de docentes y educadoras agroambientales que hacen proyectos, comparten experiencias y ese evalúa en red.

El huerto escolar es el espacio que nos puede ayudar en la participación de la comunidad en la escuela y a introducir aspectos de la agroecología y la sostenibilidad en general, a la ciudadanía. La participación ciudadana y de la comunidad educativa es además, uno de los aspectos imprescindibles de la educación para la sostenibilidad. Con la excusa del mantenimiento de los huertos escolares durante el verano, se propone hacer encuentros con las familias en el huerto para aprender aspectos prácticos y técnicos del cuidado de un huerto. Los objetivos quedan englobados en (1) trabajar la sostenibilidad local y global en el ámbito escolar, (2) crear y fortalecer vínculos entre los miembros de la comunidad educativa en Sant Cugat del Vallés, (3) elaborar un diagnóstico de la participación de las familias en los huertos escolares en el municipio de Sant Cugat del Vallés y (4) diseñar, realizar y evaluar un plan de acción para motivar e implicar a las familias.

Encuentros en forma de taller para compartir experiencias, vivencias y conocimiento entre la comunidad educativa. Para alcanzar los objetivos y llevar a cabo los talleres, se realizan cuatro fases principales en la acción para promover la participación de las familias en agroecología escolar: diagnóstico, diseño y planificación, realización y evaluación de la acción. En el estudio de la situación de la participación de las familias, la metodología utilizada es el análisis de documentos existentes, entrevistas a educadoras agroambientales y una sesión de diagnóstico dinamizada con el grupo de maestros. Para diseñar y planificar los talleres se han realizado reuniones de preparación y trabajo conjunto con las educadoras. Y posteriormente, evaluar detenidamente a través de instrumentos de evaluación de acciones comunitarias.

Los resultados de la evaluación, con encuestas a los participantes y la evaluación de los objetivos, muestran una participación media-alta, respecto a la planificación; participación activa de las familias en los talleres; e interés por parte de las familias en implicarse en el huerto escolar y en la horticultura en general.

Palabras clave: Educación para la Sostenibilidad; participación; agroecología escolar; familias; comunidad educativa; huerto escolar; educadores / as agroambientales; acción comunitaria; Sant Cugat del Vallés.

ABSTRACT

The completed cooperative project is a study in horticultural education: the design, development and evaluation of workshops for families in the school plots of Sant Cugat del Vallès. In Sant Cugat del Vallès, for many years now, horticulture and education in sustainability have been taught. There exists a group of teaching staff and horticultural

educators that carry out projects, share experiences and evaluate online.

School plots offer a space which help us to increase the participation of the community in schooling by introducing the wider public to aspects of horticulture and sustainability. What is more, the participation of ordinary citizens and the educational community is one of the most important aspects in the education of sustainability. With the pretext of maintaining school horticultural plots during the summer, families are encouraged to meet in the plots in order to learn practical and technical aspects involved in the care of a plot. The main aims can be summarized as follows – (1) working on local and global sustainability within the school environment, (2) creating and strengthening links among members of the educational community in Sant Cugat del Vallès, (3) analyzing the participation of families in school plots in Sant Cugat del Vallès and (4) designing, developing and evaluating a plan of action in order to motivate and involve families.

Gatherings by way of workshops in which experiences and knowledge are shared among the teaching community. In order to achieve the objectives and carry out the workshops, four main phases will be undertaken in order to promote the participation of families in horticultural education: diagnosis, design and planning and evaluation of the action. With respect to the study concerning the participation of families, the chosen methodology is the analysis of existing documents, interviews with horticultural educators and an in-depth analysis session with a group of teachers. In order to design and plan for the workshops, preparatory and strategy meetings were undertaken together with educators. At a later stage, these were analyzed carefully through community action-based evaluation techniques.

The results of this analysis, through surveys with the participants and the evaluation of objectives, show a medium to high participation with respect to the planning; the active participation of families in the workshops; and interest on the part of families getting involved in the school plots and in horticulture in general.

Keywords: education for sustainability; participation; horticultural education; families; educational community; school plot; horticultural educators; community-based action; Sant Cugat del Vallès

1. Introducció

El context social, ambiental i educatiu en que es desenvolupa l'acció és el municipi de Sant Cugat del Vallès, en el context de l'agroecologia escolar per treballar educació ambiental a través d'horts escolars.

Sant Cugat

Sant Cugat del Vallès és un municipi situat a 20 km de Barcelona (Catalunya), que comprèn gran part de la Serra de Collserola, part de la serralada litoral catalana, i una petita part de la plana del Vallès. El seu clima és, per tant, mediterrani. Actualment hi estan empadronades unes 85.000 persones. Es troba a la comarca del Vallès Occidental i al Parc Natural de Collserola. La seva

història ha estat agrícola, des del principi del segle actual ha esclatat el consum de productes ecològics i la neoruralitat en l'entorn urbà. La crisi, política i econòmica en els nostres anys de "capitalisme del desastre", va acabar sobtadament aturant les dècades d'expansió urbanística i econòmica, donant lloc a un retorn a l'agricultura en totes les seves possibilitats. Considerada ciutat jove, verda i innovadora, el seu repte és seguir avançant en un model basat en la sostenibilitat social, econòmica i mediambiental. Sant Cugat fa una clara aposta per la preservació de l'entorn i la lluita contra el canvi climàtic. Segons dades de desembre del 2013, el 17,4% dels ciutadans i ciutadanes del municipi pertany a alguna entitat o associació de Sant Cugat.

Agenda 21 Escolar i grup de treball ESLV

L'àrea de medi ambient de l'Ajuntament, des de l'any 2000 aproximadament, ha contribuït als programes de l'escola municipal. Llançant un programa propi, l'Agenda 21 Escolar (A21E) per promoure l'educació ambiental i per la sostenibilitat. L' A21E fa participar tots els equipaments públics i molts dels privats. El 2007 es va iniciar la col·laboració entre la UAB i l'Ajuntament de Sant Cugat, al cap de poc de començar la dècada de la UNESCO per l'Educació per al desenvolupament sostenible, que ha proporcionat un marc general al treball en xarxa que es duu a terme al municipi. L'any 2007 es va crear el grup de treball ESLV (Educació per la Sostenibilitat al Llarg de la Vida) que forma part del Pla de Formació de Zona de Sant Cugat dels Serveis Educatius del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Fa set cursos que es treballa

col·lectivament per desenvolupar en xarxa l'educació per la sostenibilitat a través de l'Agroecologia Escolar, amb els horts escolars. Aquest grup és també la coordinadora del programa segons estableix el *Conveni de Col·laboració entre l'Ajuntament de Sant Cugat del Vallès i les Escoles Públiques per Impulsar l'Agenda 21 Escolar* signat per totes les escoles públiques del municipi i l'Ajuntament el juliol de 2009. Es troba cada mes per desenvolupar i coordinar els projectes, per fer formació, per acollir actors de la comunitat que hi col·laboren i en definitiva per promoure una educació per la sostenibilitat de forta vocació comunitària i vinculada al territori. El municipi consta de set escoles bressols municipals, setze escoles d'educació infantil i primària i cinc instituts d'educació secundària públics, dels quals vint-i-quatre centres han participat en algun període en el grup.

Educació per la Sostenibilitat i participació

El desenvolupament sostenible té diverses potes: ambiental, econòmic i social. L'educació és un àmbit fonamental per assolir-lo i és a través de l'educació per la sostenibilitat que es pot treballar concretament. L' Educació per la Sostenibilitat és entesa com una eina per transformar la societat, treballant les capacitats transversals d'anàlisi, reflexió, compromís, decisió i acció de les persones, a més, promou l'educació en un sistema de valors en que el desenvolupament personal i col·lectiu equitatiu i sostenible és al centre de les preocupacions socials.

També és tracta d'un procés permanent de presa de consciència de l'entorn, d'aprenentatge de coneixements, valors i destreses en relació amb el medi. Aquest

fet constitueix un objectiu i un repte, que implica un esforç educatiu per canviar els models d'interpretació de les qüestions ambientals i oferir la vivència de models alternatius que permetin el seu anàlisi i contrast. Per tant, es tracta d'una educació que vol propiciar un canvi en el pensament i en les actuacions de les persones i de la societat. Per tant, l'educació per a la sostenibilitat durant el període de formació escolar és clau: una educació consistent en un procés permanent i participatiu d'aprenentatge, que afavoreix valors i accions que contribueixen a estimular la formació de societats socialment justes i ecològicament equilibrades. La pròpia Agenda 21 indica que la participació de la societat civil és un element imprescindible per a avançar cap a la sostenibilitat.

Està clarament establert, que la participació dels ciutadans és fonamental per al desenvolupament i conservació dels recursos naturals i el medi ambient. Quan la comunitat està completament involucrada, els esforços i les accions institucionals tenen més probabilitats de ser productives, sostenibles i equitatives. La amplitud dels principis que sustenten l'Educació Ambiental i l'Educació per la Sostenibilitat: complexitat, educació permanent, interdisciplinarietat, aprenentatge actiu, esperit crític i acció, principi de passat, present i futur, unitat teoria-pràctica, o arrelament al territori, la converteixen en l'instrument ideal per dinamitzar i consolidar les iniciatives i accions concebudes dins d'un marc de desenvolupament comunitari. En termes pràctics, el disseny d'una estratègia per a la participació i desenvolupament comunitari, que adopti la filosofia i principis de l'educació per la sostenibilitat com a eix metodològic, es

reflectiria en majors probabilitats d'èxit per assolir els objectius i metes en base a criteris de Sostenibilitat.

L'Agroecologia Escolar és una praxi educativa que representa una concreció sociocultural i crítica de l'educació per a la sostenibilitat. Planteja un treball al voltant d'àmbits d'acció que ja formin part del sistema alimentari, com l'hort o el menjador escolar, que pot orientar-se agroecològicament per impulsar experiències educatives transversals i diverses que vinculin l'escola amb la comunitat i el territori, fomentin l'autonomia i la participació de l'alumnat juntament amb altres actors escolars. Té un potencial important per al canvi escolar alhora que permet a l'escola participar com a protagonista en el canvi o desenvolupament comunitari.

L'hort escolar ecològic

Pel que fa a la formació dels infants i joves la FAO recomanava els horts escolars com a una eina que afavoreix i contribueix a l'educació mediambiental i al desenvolupament individual i social, ja que afegeix una dimensió pràctica als aprenentatges. Pot reforçar matèries instrumentals com les llengües i les matemàtiques, i d'altres com les ciències naturals, la tecnologia i les ciències socials.

L'hort és una eina pedagògica destinada a nens de primària, secundària i batxillerat que permet el treball de conceptes, hàbits, actituds i procediments, així com valors. Es recomana que quant abans es comenci el contacte aquesta eina molt millor. L'aprenentatge d'aquests valors s'ha de fer des de l'acció, des de l'aprenentatge de formes de vida i tècniques que són més respectuoses amb el medi que les

genèricament establertes. L'acció com a mètode d'aprenentatge és el fonament del treball a l'hort.

Famílies a l'hort escolar

Cal entendre que l'escola també és de les famílies, fet que exigeix obrir i convertir el centre escolar en un centre social on la trobada no estigui necessàriament vinculada amb l'aprenentatge dels infants. Hi ha experiències educatives que entenen que els espais de participació per a les famílies han de ser múltiples, i que han d'incloure tant els espais de decisió com els espais pròpiament d'aprenentatge, com és l'hort escolar. L'hort escolar permet la col·laboració d'altres agents educadors, no presents en la vida diària dels centres, permeabilitza el centre educatiu amb la intervenció de pares, mares, veïns, gent gran que a vegades ajuden a les tasques docents i de manteniment alhora que poden compartir amb els alumnes algunes hores lectives juntament amb els professors.

A qualsevol escola, la tradició de l'educació ambiental és tan important que en algunes, hi ha fins i tot una Comissió o grup de treball mixt professorat-famílies "d'ecologia" o "d'hort", i que han donat empenta o impulsat horts escolars o granges, com a clars exemples. En altres centres, la relació és exclusivament de comunicació. Atenent a la perspectiva de l'educació com a projecte compartit, es fa necessari considerar la importància d'un augment qualitatiu i quantitatiu de la participació de les famílies en els diversos espais educatius. Així, la participació no només s'entendrà com a mitjà instrumental de generació d'accions conjuntes, sinó també com a mitjà de creació de sentit i

significat compartit.

Objectius del projecte

Els objectius generals i específics plantejats per al projecte de participació en agroecologia escolar són els següents:

1. Treballar la sostenibilitat local i global en l'àmbit escolar
2. Crear i enfortir vincles entre els membres de la comunitat educativa escolar
 - Crear un projecte participatiu
 - Promoure el treball conjunt de les famílies i les educadores
3. Elaborar una diagnosi de la participació de les famílies als horts escolars
 - Estudiar la implicació de les famílies com a membres de la comunitat
 - Detectar les necessitats dels horts i de les educadors agroambientals
4. Dissenyar, realitzar i avaluar un pla d'acció per tal de motivar i implicar les famílies
 - Treballar en equip i cohesió amb les educadores agroambientals i dinamitzar el procés
 - Estudiar i avaluar els resultats de l'acció en relació a l'educació per la sostenibilitat

2. Metodologia

Es realitzen quatre fases principals en l'acció per promoure la participació de les famílies en agroecologia escolar: diagnosi, disseny i planificació, realització i avaluació de l'acció. Primer una diagnosi de la situació dels horts, de les relacions establertes amb ell i a través d'ell, quins agents hi participen i de quina manera i com interactuen i treballen entre ells, centrant-nos especialment en la participació de les famílies. En una segona fase de planificació es fa el disseny i programació dels tallers i/o activitats a realitzar als

horts, amb el grup d'educadores agroambientals conjuntament, amb la posterior realització de les accions. I finalment s'avalua cada acció amb les educadores i amb les famílies participants.

Es treballen els objectius nombrats 1 i 2 de manera transversal en tot el desenvolupament del projecte, ja que l'educació per la sostenibilitat duu a treballar conjuntament i per tant a enfortir els vincles de la comunitat educativa i evidentment es treballa la sostenibilitat en l'àmbit escolar partint de la sostenibilitat local i global.

Per l'assoliment de l'objectiu: *Elaborar una diagnosi de la participació de les famílies als horts escolars*, les metodologies i instruments emprats són els següents:

- i. Anàlisi de documents ja existents sobre participació i horts escolars, referents a la situació al municipi de Sant Cugat i del que s'ha dut a terme fins al moment;
- ii. Entrevistes a les educadores agroambientals dels centres i entrevista al coordinador del programa de dinamització ambiental de l'Ajuntament com a membre de l'administració pública, que proporcionen visions concretes d'alguns centres i una visió més global;
- iii. Sessió de diagnosi dinamitzada al grup de mestres ESLV; per tal de realitzar triangulació de la informació obtinguda per part d'aquests tres grups d'actors.

Per treballar l'objectiu: *Dissenyar, realitzar i avaluar un pla d'acció per tal de motivar i implicar les famílies*, per al disseny es treballa de forma conjunta, en sessions dinamitzades, amb les educadores agroambientals. Per a recollir

les dades de participació de cada taller s'elaboren *fitxes descriptives*, i per a la seva avaluació els instruments utilitzats són: (a) *qüestionari d'avaluació dels objectius* de cada taller, basat en els instruments de la *Guia operativa d'avaluació de l'acció comunitària* de l'Ajuntament de Barcelona, fent-ne algunes adaptacions; i (b) enquestes a les famílies participants dels tallers.

3. Intervenció en agroecologia escolar

Diagnosi de la participació de les famílies als horts escolars de Sant Cugat del Vallès

Els resultats obtinguts a les entrevistes i la sessió dinamitzada amb els mestres mostren que hi ha diverses situacions pel que fa a la participació de les famílies, segons el centre educatiu. En algunes escoles amb una AMPA potent i participativa, hi ha una comissió d'hort de famílies, que s'encarrega de la planificació d'activitats extres; en altres centres alguns divendres van famílies a l'hort a ajudar en el que calgui durant tot el curs; cada vegada hi ha més famílies que s'acosten a visitar l'hort i s'interessen pel que hi passa, i també n'hi ha d'altres que només hi van quan es convoca per collir; algunes famílies s'acosten a l'hora de recollida dels infants, animats per la motivació dels nens i nenes amb l'hort; altres mostren interès en que passa a l'hort perquè tenen horts a casa. Algunes famílies i Associacions de Famílies d'Alumnes (AFA) demanen jornades, tallers o activitats a l'hort i en tot cas tots els actors coincideixen en que l'hort és un espai idoni per a ser punt de trobada de la comunitat educativa.

Disseny de l'acció d'intervenció

El disseny de l'acció que es realitzarà es fa en una sèrie de trobades amb les

educadores agroambientals. De manera conjunta s'analitza la informació de la diagnosi i les demandes tant de docents (a través del grup ESLV) com de les famílies a elles directament les AFA's. Les persones encarregades de l'hort, ja siguin mestres, professors/es o educadores, veuen la necessitat de que algú es faci càrrec de l'hort durant l'estiu i a més, l'hort pot ser un bon espai per animar a les famílies a participar en els projectes de l'escola i fer-los partícips de l'agroecologia. Després de fer una petita pluja d'idees sobre activitats que es poden fer, s'arriba a la conclusió que s'oferiran 2 tallers de diferent tipus: un pràctic de manteniment de l'hort escolar, i un altre d'introducció a l'horticultura ecològica.

Una vegada feta la planificació i calendari dels tallers als diferents centres, a través del grup ESLV i del contacte directe de les escoles amb les educadores, s'inicia la difusió d'aquests per a les famílies, es fa via correu electrònic i amb circulars o cartells als centres.

Realització de l'acció

L'acció es realitza en dues escoles d'educació infantil i primària. Es realitza una breu descripció de la situació del projecte educatiu de l'hort del centre i de les característiques de l'hort. La informació i descripció del desenvolupament dels tallers es recull en una fitxa d'observació in situ, per tal de recollir tant dades de participació com el contingut concret tractat a cada taller.

– Taller al CEIP Joan Maragall

És una escola situada al nucli antic, amb població nouvinguda i antigues famílies del poble. El projecte d'hort es duu a terme a educació infantil, fan hort d'hivern, ja que és en una zona ombrívola, en bancals. La difusió del taller va ser per carta amb inscripció a educació infantil i

per correu electrònic a primària . Es fa el *taller d'iniciació a l'hort ecològic*: horts verticals en el que participen 14 famílies, es tracta d'una jornada familiar i de divulgació.

– CEIP Catalunya

És una escola situada en zona residencial , i amb el projecte pedagògic d'hort estancat actualment. L'hort consta de vuit bancals de 5m x 1m, rodejat de plantes aromàtiques, actualment el treballa un avi del centre . La difusió del taller va ser per correu electrònic. Es va realitzar el *taller pràctic d'hort escolar ecològic* , en el qual hi participen 9 famílies, majoritàriament dones.

Avaluació de l'acció

Els resultats de l'avaluació dels objectius de cada taller realitzat amb cada educadora, mitjançant el qüestionari es fa tenint en compte: les aspiracions o indicadors de la seva satisfacció, la potencialitat o preocupació que fa plantejar-lo, la teoria del canvi a què respon, el temps i recursos previstos i l'impacte que s'espera que tingui el seu assoliment.

– Taller al CEIP Joan Maragall

(a) Avaluació objectius:

- ✓ Afavorir que les famílies valorin i s'apropin al projecte de l'hort escolar i crear vincles
- ✓ Obrir un espai de participació i de resolució de dubtes i possibles problemàtiques que ens trobem a l'hora de cultivar un petit hort familiar
- ✓ Animar les famílies a practicar i iniciar-se al món de l'horticultura ecològica a casa per a que acabin participant del projecte
- ✓ Utilitzar l'hort com a lloc per compartir experiències i enfortir vincles

(b) Els resultats de les enquestes a les famílies participants del taller mostren que la motivació de les famílies per assistir al taller ha estat majoritàriament per conèixer l'hort de l'escola (36%), segurament degut a que molts són família d'infants de P3 i l'interès del fill o filla (29%). Hi han assistit principalment el pare o la mare amb un infant. Respecte l'horticultura, veiem que poques famílies tenen hort però en canvi han estat alguna vegada a l'hort de l'escola i a gairebé totes l'infant de casa els explica coses referents a l'hort. Pel que fa a la relació entre famílies i participació a l'hort, la tònica és estar molt d'acord o d'acord amb les afirmacions sobre a importància d'aquesta participació i de la consideració de l'hort com a bon espai de trobada. Les famílies valoren molt positivament la jornada, s'ho han passat bé i han après coses noves, tot i que s'aprecia un percentatge més elevat de famílies que el contingut ha tingut en compte tothom només satisfactòriament, algunes potser consideraven que la construcció de l'hort vertical requeria la participació dels adults ja que els més petits no ho podien realitzar soles, doncs també era intenció del taller potenciar el treball conjunt entre adults i infants.

– Taller al CEIP Catalunya

(a) Avaluació objectius:

- ✓ Afavorir que les famílies valorin i s'apropin al projecte de l'hort escolar i crear vincles
- ✓ Donar eines per veure les necessitats de l'hort
- ✗ Implicar les famílies perquè així participin activament del projecte hort
- ✓ Utilitzar l'hort com a lloc per compartir experiències i enfortir vincles entre la comunitat

educativa

(b) Tal i com es pot veure en els resultats de les enquestes, la iniciativa per participar al taller és, en un terç de les famílies del nen o nena i a un altre terç li ha semblat interessant el tema. Respecte a qui ha assistit al taller, sobretot mares amb el fill o filla. Sobre horticultura els números mostren que la majoria no en tenen i que havien estat a l'hort, (el fet que estigui al pati i hi hagi accés lliure segurament ho facilita) i els nens i nenes que han treballat a l'hort explicaven el que feien i aprenien a les seves famílies. En referència a la participació de les famílies a l'escola i a l'hort, majoritàriament les famílies estan molt d'acord o d'acord amb les afirmacions que es presenten i en general sembla que participarien en nous tallers. En l'avaluació del taller, s'han obtingut percentatges molt alts respecte el contingut del taller.

Conclusions

Avaluació del procés realitzat

Els aspectes a tenir en compte en l'avaluació dels processos de treball són aquells que es refereixen a qualsevol dels seus components. Les dimensions avaluades són:

1. La dimensió de *planificació*, que avalua com l'acció ha estat pensada, planificada i organitzada, prèviament al seu desenvolupament
2. La dimensió *metodològica*, que posa l'èmfasi en si s'ha treballat de manera comunitària i, especialment, en com ha funcionat la participació comunitària (també es podria dir dimensió de participació comunitària)
3. La dimensió dels *objectius*, que ha de fer mirar quins són els objectius que es

persegueixen, com s'han construït, i en quin grau s'han assolit.

Conclusions del procés realitzat

- ➔ Accions concretes, encara que no tinguin una clara continuïtat, afavoreixen la participació, l'obertura de l'escola, l'intercanvi, la coneixença, el treball conjunt d'actors i sectors diversos (escola, institucions públiques municipals, universitat, educadores ambientals, associacions del municipi i ciutadania) i caminen cap als objectius de l'ES.
- ➔ Són assolibles els objectius d'accions com ara tallers, perquè són objectius a curt o mig termini però els grans objectius com ara la implicació de les famílies requereixen projectes amb continuïtat i més temps.
- ➔ El treball en equip i la comunicació ha estat i és fonamental, per a fer plans d'acció comunitària, per coordinar les tasques i els temps.
- ➔ Ha mancat implicació dels docents del centres tant el preparació dels tallers com en l'assistència en la realització d'aquests. Només ho han fet els membres del grup ESLV.
- ➔ És important la capacitat d'adaptació i improvisació quan es treballa en horts escolars ja que l'hort i els infants estan vius i sempre hi succeeixen coses diferents i imprevisibles.
- ➔ Manquen estudis i dades sobre la participació de les famílies a l'escola en agroecologia escolar concretament. Manca l'estudi de la comunitat sota el paraigua de l'educació ambiental i l'educació per

la sostenibilitat

- ➔ Les estratègies locals cap a la sostenibilitat i la participació dels ciutadans en els processos que les orienten i dinamitzen són molt vulnerables als canvis en els òrgans del govern o gestió locals. Perquè una política de desenvolupament local sostenible sigui estable i tingui continuïtat haurà de buscar un compromís ampli de tots els sectors i actors implicats o poden trobar-se en perill.
- ➔ Els instruments d'avaluació d'accions comunitàries són bones eines per avaluar accions d'educació per la sostenibilitat.

Propostes de millora

- Entrevistes o enquestes a famílies
- Preparació dels tallers amb membres de l'equip docent de cada centre
- Disseny de diferents models de tallers per famílies adaptats a cada context educatiu i social
- Protocol per a l'implementació d'accions de participació en agroecologia escolar a Sant Cugat
- Estudi del manteniment dels horts escolars de Sant Cugat del Vallès durant l'estiu i durant el proper curs escolar
-

Agraïments

A totes les persones que m'han acompanyat al llarg del procés amb els seus bons consells i suport constant, amics, amigues i família. A les experiències viscudes anteriorment, inspiradores d'aquest projecte, tant en l'educació no formal com en cooperació internacional i a les persones que n'han format part, i a la creació de MEL, per

l'energia. Als docents universitaris que m'han permès veure i experimentar que hi ha formes alternatives de formació i aprenentatge.

Bibliografia

Llibres, articles i documents no publicats consultats:

ALEGRE, S.I. "La importancia de la participación ciudadana a través de la educación ambiental para la mitigación del cambio climático a nivel local". *Revista DELOS desarrollo Local Sostenible. Vol 3/Nº 7*. FOCO Y GESTION, OEI-SAYDS, ORGANIZACIÓN VISION AMBIENTAL

BONIL, J; CALAFELL, G; GRANADOS, J.; JUNYENT, M.; TARÍN, R.M. (2012) "Un modelo formativo para avanzar en la ambientalización curricular". *PROFESORADO. Revista de Currículum y Formación del Profesorado*, 16(2), 145-163

BONIL, J.; JUNYENT, M.; PUJOL, RM. (2010). "Educación para la sostenibilidad desde la perspectiva de la complejidad". *Revista EUREKA, Enseñanza y Divulgación de Ciencias*, 7, 198-215.

COMAS, M.; ESCAPA, S.; ABELLÁN, C. (2014) *Com participen mares i pares a l'escola? Diversitat familiar i d'implicació en educació*. Famílies amb veu, Fundació Jaume Bofill

"ECEA : Estratègia Catalana d'Educació Ambiental : una eina per a la comunicació i la participació : document marc . Generalitat de Catalunya" (2003). Departament de Medi Ambient . Document elaborat per la Comissió Tècnica i de Seguiment de l'ECEA

ESCUTIA, M., (2009) *L'hort escolar ecològic*. Barcelona, Ed. Graó.

ESPINET, M. i LLERENA, G. (2009) "[Estudio de caso para la evaluación de una agenda 21 escolar municipal. El caso de Sant Cugat del Vallès](#)". Tesina

ESPINET, M. i LLERENA, G. (2013). "La agroecología, un punto de vista local." Informe no publicat.

FISHER, K. (2008) "Disseny d'un hort pedagògic i productiu al Parc Rural de la Torre Negra". Projecte de màster en agricultura ecològica. Universitat de Barcelona

GARCIA, M. (2013). "Intervenció en educació per la sostenibilitat. Aplicació d'una Agenda 21 Escolar al preescolar Panamá Soberana, Nicaragua". Projecte de final de carrera. UAB

GRUP DE TREBALL EDUCACIÓ PER LA SOSTENIBILITAT AL LLARG DE LA VIDA (2009). "Informe sobre la xarxa d'hortos escolars". Monografies d'educació per la Sostenibilitat a Sant Cugat del Vallès

MARTÍN-ARAGÓN, A. (2007) "Document base per al Pla de Gestió i desenvolupament del parc rural de la Torre Negra". Projecte de final de carrera. UAB

MAYER, M., MORGENSEN, F., BREITING, S., VARGA, A. (2007) *Educació per al desenvolupament sostenible. Tendències, divergències i criteris de qualitat*. Barcelona, Ed. Graó.

PUJOL, R.M. (2008) "Societat de consum i problemàtica ambiental". Document de treball. Doctorat Interuniversitari en Educació Ambiental

REBOLLO, Ó.; MORALES, E.; GONZÁLEZ, S. (2014) "Guia operativa d'avaluació de l'acció comunitària". Grup de recerca Institut de Govern i Polítiques Públiques

SAUVÉ, L. (2004) "Una cartografia de corrientes de educación ambiental". En Sato, Michèle, Carvalho, Isabel (Orgs). *A pesquisa em educação ambiental: cartografias de uma identidade narrativa em formação*. Porto Alegre: Artmed.

SUBIRATS, J. i ALBAIGÉS, B. (coordinadors), (2006). *Educació i comunitat*. Fundació Jaume Bofill.

VALDERRAMA, A.; MAROTO, S.; AGUAS, M.; GÓMEZ, I.; FONTANET, B.; MINGUEZ, E.; (2009). “El desenvolupament de les capacitats en el treball a l'hort sostenible escolar: 2on cicle